

سواد رسانه‌ای در عصر کرونایی

محسن گودرزی

کرونا ضرورت بازنگری در بسیاری از اطلاعات، دانش‌ها، مهارت‌ها و ظرفیت‌ها را گوشزد می‌کند؛ از جمله آن‌ها، «سواد رسانه‌ای» است.

با آمدن ویروس کرونا ابعاد مختلف زندگی بشر دستخوش تغییر شده است. تصور می‌کردیم در این روزها احتمالا حیات را روی کرات دیگر منظومه شمسی آغاز کنیم، نه این‌که به آموزش نحوه شست و شوی درست دست‌ها بپردازیم! تصور می‌کردیم بشر، متأثر از پیشرفت‌های فناوری، آن‌چنان قوی و نیرومند شده است که هیچ حد و مرزی برای آن در عالم وجود ندارد، نه این‌که در برابر ویروسی این چنین عاجز و ناتوان شود! تصور می‌کردیم غرب به اندازه‌ای حساب شده و ساختارمند عمل می‌کند که می‌تواند الگوی بی‌چون و چرای عالم شود، نه این‌که تمام هیمنه مدیریتی، اقتصادی و سیاسی‌اش بر اثر شیوع کرونا فروپاشد! تصور می‌کردیم. خلاصه آن‌که تصورات ما درباره این روزها با واقعیتی که می‌بینیم، بسیار متفاوت است. این تصورات و این تفاوت‌ها ضرورت بازنگری در بسیاری از اطلاعات، دانش‌ها، مهارت‌ها و ظرفیت‌های بالقوه و بالفعل را گوشزد می‌کند. از جمله آن‌ها، مقوله «سواد رسانه‌ای» است.

سواد رسانه‌ای چیست؟

تلقی ما از سواد رسانه‌ای عموماً این است که آن را «مواجهه انتقادی با پیام رسانه‌ها» در نظر می‌گیریم. برخی دیگر نیز «میزان استفاده از رسانه‌ها» را جز سواد رسانه‌ای در نظر می‌گیرند. این در حالی است که سواد رسانه‌ای از گستره بیشتری برخوردار است. شمول معنایی سواد رسانه‌ای تا حدی است که برخی کارشناسان اذعان می‌کنند؛ آن‌چه در آینده از حوزه مطالعاتی رسانه و ارتباطات می‌فهمیم، تماماً ذیل مفهوم «سواد رسانه‌ای» قرار می‌گیرد.

به طور خلاصه سواد رسانه‌ای از پنج بخش تشکیل شده است: (۱) آشنایی و استفاده از قابلیت‌های فناوری رسانه‌ها و پلتفرم‌های مختلف رسانه‌ای؛ (۲) مصرف رسانه‌ای (چرایی، میزان و چگونگی استفاده از فناوری رسانه)؛ (۳) مواجهه انتقادی با پیام و محتوای رسانه؛ (۴) تولید محتوای اثربخش رسانه‌ای (بلاغت) و (۵) آشنایی با تأثیرات اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی رسانه. این‌ها اجزای گوناگون سواد رسانه‌ای را تشکیل می‌دهد. با اندکی تأمل و تعمق پیرامون این اجزا و عناصر احتمالا با وسعت نظری و مهارتی سواد رسانه‌ای بیشتر آشنا می‌شویم و چرایی شناخته شدن مطالعات رسانه با آن در آینده نه چندان دور را در می‌یابیم.

با توجه به وضعیتی که کرونا به ارمغان آورده است و اهمیت فزاینده سواد رسانه‌ای برای بشر امروزی، باید بیشتر درباره پیوند الزامات سواد رسانه‌ای در عصر کرونایی تأمل کرد. قطعاً چنین کاری از یک طرف به یافتن تکنیک‌های عملیاتی برای رها شدن از ترس و اضطراب زندگی در سایه ویروس کرونا کمک می‌کند و از طرف دیگر زندگی سالم‌تری برای ما به ارمغان می‌آورد. الزامات سواد رسانه‌ای در عصر کرونایی ما را قادر می‌سازد تا از رهگذر زیست‌ناخواسته با کرونا، زندگی فردی و خانوادگی ثمربخش‌تری داشته باشیم. همچنین گونه جدیدی از زیست اجتماعی را برای هر کدام از ما حاصل می‌کند. باید

توجه داشت که کرونا هر چه که هست و به هر میزان که قرار باشد ادامه یابد، نباید و نمی‌تواند زیست فردی و اجتماعی مان را، در بلندمدت، مختل سازد.

۱۰ الزام سواد رسانه‌ای در عصر کرونایی

آنچه در ادامه می‌آید، ضرورت‌های زندگی بشر در بحبوحه پاندمی کروناست، زندگی‌ای که قطعاً بخش جدایی ناپذیر آن انواع رسانه‌هاست.

۱- پلتفرم‌های جدید رسانه‌ای و ظرفیت‌ها و قابلیت‌های فناورانه آن‌ها را بشناسید. مثلاً این روزها همه ما به نوعی با آموزش درگیر هستیم، از جمله این پلتفرم‌های جدید، آن‌هایی است که امکان آموزش مجازی را فراهم می‌سازد. می‌توانیم جلسات کاری و غیرکاری را که بعضاً مجبور به حضور فیزیکی در آن‌ها بودیم، در چنین پلتفرم‌هایی برگزار کنیم.

۲- رسانه‌های جدید تنها کارکرد سرگرم‌کنندگی ندارند. آن‌ها می‌توانند بسیاری از نیازهای اطلاعاتی و دانشی ما را مرتفع سازند. یاد بگیریم؛ با توجه به علایق و نیازهای مان، چگونه می‌توانیم از این رسانه‌ها برای افزایش سبب اطلاعاتی و دانشی مان بهره بگیریم.

۳- از خبرهای بد و ناامیدکننده دوری کنیم. بسیاری از ما هر آن‌چه باید درباره ویروس کرونا، آمار تلفات و تبعات آن بدانیم از طریق رسانه‌های جمعی و رسانه‌های اجتماعی فراگرفته‌ایم، باید جایی دست نگه داشت و به چشم‌ها و ذهن مان استراحت دهیم. خبرها را تا جایی دنبال کنیم که امکان کنش‌گری مان را تقویت کند. از جایی به بعد باید دست نگه داشت و از مواجهه با اخبار بد جلوگیری کرد. انبوه خبرها و اطلاعات جز انفعال و ترس عایدی دیگری ندارند.

۴- موبایل‌ها را به کناری بگذاریم و وقت بیشتری با اعضای خانواده بگذرانیم. جایی را در خانه، ترجیحاً دور از دسترس ساده و راحت، برای قرار دادن موبایل‌ها و تبلت‌ها در نظر بگیریم، ضابطه‌ای بگذاریم که در ساعات مشخصی از موبایل و تبلت استفاده کنیم و وقت‌مان را با گفتگو با اعضای خانواده، بازی کردن با کودکان و مطالعه کتاب پر کنیم. یکی از مزایای کنار گذاشتن موبایل‌ها و تبلت‌ها، کاهش مصرف اینترنت و به تبع آن آزاد شدن ظرفیت برای دیگرانی است که به آن نیاز دارند.

۵- برای استفاده از هر رسانه‌ای دلیلی داشته باشیم. برخی مواقع عادت کرده‌ایم تلویزیون را از صبح روشن بگذاریم و در کنار آن به کارهای دیگر بپردازیم! یا عادت کرده‌ایم بی هدف اسکرول اینستاگرام را بالا و پایین کنیم. در چنین مواقعی باید هوشیار بود و اجازه نداد رسانه‌ها ما را مسحور خود کنند. باید بدانیم؛ هر شکل از مصرف رسانه‌ای که حضور فیزیکی ما را در جامعه کاهش دهد، دلیل خوبی برای استفاده از رسانه است؛ مثلاً انواع خریدهای اینترنتی یا دیدوبازدیدهای مجازی.

۶- اجتماعی شدن شکل جدیدی به خود گرفته است. حواس مان باشد وضعیت کرونایی، هر چقدر هم طولانی شود، موقتی و گذراست. اگرچه هیچ چیز نمی‌تواند جایگزین حضور فیزیکی در نشست‌ها و مهمانی‌ها شود، ولی باید

خودمان را با شرایط جدید تطبیق دهیم. باید به خودمان و اطرافیان مان فرصت دهیم شرایط جدید را امتحان کنند. از خطاهای احتمالی در این مسیر چشم‌پوشیم و اجازه ظهور و بروز سوتفاهم‌ها را ندهیم. شکل مجازی ارتباطات اجتماعی می‌تواند به تجربه‌ای منحصر به فرد بدل شود، اگر با همدلی و رواداری همراه باشد. می‌توانیم از این طریق به کیفیت ارتباطات حقیقی نزدیک شویم، اگر اجازه شکل‌گیری گفت‌وگو را به هم بدهیم. شکل جدید ارتباطات اجتماعی از اصلی‌ترین و مهمترین مولفه‌های زیستن در شرایط کرونایی است، گونه‌ای از ارتباط که می‌تواند برکات و مزایای بی‌شماری در آینده غیرکرونایی برای هر کدام از ما رقم بزند.

۷- گاهی مصرف رسانه‌ای اعضای خانواده تداخل دارد. مثلاً کودک می‌خواهد همیشه شبکه پویای تلویزیون را ببیند و مادر خانواده به سریال و پدر خانواده به فیلم سینمایی علاقه دارد. باید مصرف رسانه‌ای را قاعده‌مند کرد. مثلاً فرزند در ساعات مشخصی تلویزیون ببیند و پدر و مادر هم به همین ترتیب. بی‌قاعدگی در مصرف رسانه در آینده می‌تواند صدمات جبران‌ناپذیری برای کودکان داشته باشد، حواس مان بیشتر به آن‌ها باشد.

۸- هر برنامه‌ای را نبینیم و هر مطلبی را به اشتراک نگذاریم. سلیقه خود را ارتقا دهیم و اجازه ندهیم هر برنامه‌ای با هر کیفیتی در آن جای گیرد. به همین ترتیب به خودمان اجازه ندهیم هر مطلبی را در رسانه‌های اجتماعی به اشتراک بگذاریم و منتشر کنیم. پیش از هر چیز درباره آن جستجو کنیم و از افراد مطلع پرسیم. گاهی مطالبی که از روی بی‌دقتی و بی‌اطلاعی منتشر می‌کنیم، تأثیرات مخربی از خود روی دیگران بر جای می‌گذارد. همه ما مسئول عملکردمان هستیم، خواه انتخاب‌های بزرگی نظیر ازدواج باشد یا انتخاب‌های، به ظاهر، کوچکی مثل به اشتراک گذاشتن یک پیام در پیام‌رسان‌های مختلف. دقت کنیم تا دیگران هم دقت کنند؛ درست انتخاب کنیم تا دیگران هم درست انتخاب کنند.

۹- در این شرایط هستند کسانی که از ناراحتی و ناامیدی ما سود می‌برند. آن‌ها اغراض مشخص مادی و غیرمادی دارند و از این که شهروندان ایرانی در غم و ناراحتی باشند، لذت می‌برند. کاسیان غم و اندوه هستند. محتواهای مختلفی را با هدف مشخص ناراحتی و عصبانیت ما تهیه و منتشر می‌کنند. در بحران‌ها خبرهای کذب و دروغ بیشتر می‌شود، دقت کنیم در تله این افراد گرفتار نشویم. همه ما به نوعی درگیر مشکلات اقتصادی و معیشتی هستیم، ولی این گرفتاری‌ها نباید هوشیاری و کنش عقلانی ما را تحت تأثیر قرار دهد. از اصلی‌ترین کارکردهای رسانه در دنیای امروز انتشار خبرهای غم‌انگیز است، این خبرها مشتری بیشتری دارند. قبل از هر چیز صحت و درستی آن‌ها را ارزیابی کنیم. بسیاری از خبرها ترکیبی از دروغ و راست را به خورد مخاطبان می‌دهد. دقت کنیم؛ فکر و ذهن مان میدان ترکتازی دروغ پردازان نشود.

۱۰- در وضعیت کرونایی حواس مان بیشتر به سالمندان و کودکان باشد. آن‌ها جسم و روح‌شان بی‌دفاع‌تر است. در حضور کودکان از مرگ و میر و خبرهای بد صحبت نکنیم. شادی را در هر شرایطی برای آن‌ها رقم بزنیم و سعی کنیم روح و روان و فکرشان را با اخبار و اطلاعات بد و نامناسب آزار ندهیم. سالمندان را نیز بیشتر دریابیم. بسیاری از آن‌ها تلفن هوشمند ندارند یا نحوه استفاده از آن را نمی‌دانند. راهی پیدا کنیم که با حداقل هزینه چنین امکانی را برای آن‌ها فراهم کنیم. گاهی صحبت تصویری با آن‌ها درد و رنج دوری را از بین می‌برد. در غیر این صورت

حواسمان باشد؛ این روزها بیشتر به آنها زنگ بزنیم و بیشتر حالشان را جویا شویم. جز شادی، خبرهای امیدوارکننده و اطلاعات لازم برای مقابله با کرونا، چیزی به اطلاع آنها نرسانیم.

این لیست را می‌توان همچنان ادامه داد. شما این کار را انجام دهید و الزامات دیگر سواد رسانه‌ای در شرایط کنونی را برای خود و دیگران شرح دهید. اصلی‌ترین و مهمترین مولفه زندگی در این شرایط، همدلی است. با همدلی، چراغ امید را روشن نگه داریم و روشنایی را برای همه اعضای جامعه به ارمغان آوریم.